

Kampen om hälsan – vacciner och kunskapskultur

När vaccinmotståndare står mot det medicinsk-vetenskapliga kunskapsparadigmet kan detta ses mot bakgrund av mera allmänna värde- och kunskapsskiftningar i vår samtid. Mikael Lindfelt klargör.

Den 17 juli 2016 har *Helsingin Sanomat* en stort uppslagen artikel om vaccinsmotstånd i vissa delar av Finland. I artikeln intervjuas hela skalan från övertygade motståndare till tveksamma småbarnsföräldrar och vidare till spektrets andra sida, de medicinska experter som försöker övertyga allmänheten om vaccinprogrammets nytta. Experternas argument är lika bestickande som förväntade: Att ta vacciner är en kollektiv plikt.

Mot varandra står två radikalt olikartade förhållningssätt: det medicinsk-vetenskapliga kunskapsparadigmets syn på hälsa och förebyggande arbete å ena sidan och enskilda vaccinsmotståndares försök att både ifrågasätta etablerade institutionella sanningar och hävda rätten till självbestämmande över sina liv å andra sidan. Eller som en förälder i intervjun säger: "vi vill leva enligt våra egna värden" och en annan tillägger: "Här lutar vi inte på THL [Insti-

tutet för hälsa och välfärd]. Den institutionen är ingen auktoritet för oss". Citatet är i all enkelhet en given illustration för den forskning som kollegan **Anna Soveri** i artikeln bredvid hänvisar till.

Denna konstellation öppnar för en enkel men grundläggande fråga: hur kan det komma sig att en del människor så radikalt misstror etablerad medicinsk kunskap och praxis? För de flesta människor är frågan om hälsa – både på individuell nivå och folkhälsonivå – en fråga som givna experter brukar hantera med sakkunskap och vetenskaplig prövad praxis, men samtidigt är erfarenheten av sjukdom och hälsa något högst personligt. Därtill kommer den omständigheten att ett liberalt välfärdssamhälle gärna uppmuntrar ett livsideal som betonar autonomi, självbestämmande och personligt ansvar, ett samhälle som stoltserar med hur det skyddar och bevarar individuell frihet och individers rättigheter. Rätten till hälsa är – de facto – av både FN och WHO definierad som en individuell rättighet.

I detta spänningsfält utspelar sig en kamp om rätten att definiera självbestämmande men likafullt – och samtidigt – rätten att definiera vad som betraktas som kunskap och auktoritet. Samhällets intressen ställs mot individens rättigheter. I det forskningsprojekt som vi påbörjat använder vi oss av attityder till vacciner och vaccinpraktiker som ett uttryck för en kamp om hälsa. Båda ytterlighetspositioner (övertygade motståndare och medicinska experter) hänvisar till samma grund – rätten till hälsa, men förstår denna rätt och sätten att nå dit radikalt olika. För mig som livsåskådningsforskare och etiker är denna arena ett fruktbart sätt att studera olika slags värdemässiga och kunskapsrelaterade skiftningar i vår samtid.

Vårt initiala intresse för att just i attityden till vacciner fokusera på värde- och kunskapskiftningar i vår samtid tangerar några samhälleliga, överindividuella trender som kan vara värda att kort aktualisera.

En första sådan trend är givetvis det liberala samhällets betoning av individualism. Drivet till sin spets kommer en sådan ideologi att i slutändan skapa en konflikt mellan individ och samhälle, inte endast som uttryck för en värdebaserad ideologi utan också ifråga om kunskap och auktoritet. Elegant uttryckt med

Raymond Plants ord: "from a neoliberal perspective the possibility of developing a normative *science* is denied and if all ends are determined by individual subjective choice there cannot be such normativity". Plants betoning av omöjligheten av normativitet är i detta sammanhang närmast en omskrivning av vad en hyperindividualism skulle leda till, dvs. att vi från ett sådant perspektiv inte kan hänvisa till någon som helst auktoritet som bygger på kompetens eller kunnande.

En annan trend, tätt sammanbunden med den första, är den kunskapssteoretiska trenden som lätt överdrivet kan relateras till några viktiga böcker kring 1980 och därpå följande diskussioner,

nämligen **Jean-Francois Lyotards** *La condition postmoderne* (1979), **Richard Rortys** *Philosophy and the Mirror of Nature* (1980) och **Richard J Bernsteins** *Beyond Objectivism and Relativism* (1983). På olika sätt och med olika målsättningar aktualiserade dessa tänkare en filosofisk tanketradition som lyfter fram förståelsen av kunskap och vetenskap som historiskt, socialt och institutionellt situerade kulturella uttryck. I förlängningen kan man också peka på motsvarande utveckling bland hermeneutikens giganter. Det handlar om en vitalisering av kunskapsförståelsen som förankrar kunskap i kulturella traditioner och sociala praktiker. I vissa utformningar handlar denna förändrade kunskapssyn därmed också om en vändning mot det praktiska och partikulära. I populärkulturella sammanhang fick dock denna trend ett tillägg som helt undergräver själva fundamentet i denna trend: kunskapens individualisering – och relativisering.

Den tredje trenden som det är skäl att uppmärksamma är en trend som Anna Soveri också tangerar i sin text, nämligen framväxten av ett informations- och nätverksamhälle. Det centrala i den trenden är två sammanlänkade fenomen, dels möjligheten till helt nya slags identitetskonstruktioner bortom platsmarkörer, dels tillgång till ett globalt informationssystem som sprider information med häpnadsväckande hastighet, bortom alla försök att auktoritativt kontrollera eventuella sanningshalter i informationsgången. I detta globala informationssystem finns inga givna auktoriteter utan alla kunskapshierarkier vittrar sönder till förmån för en "kunskapens horisontalisering": vem som helst kan ta till sig osorterad information och dra sina egna slutsatser av den.

För den forskningsbaserade kunskapsproduktionen innebär denna förändring en radikal utmaning att kommunicera på ett sätt som lyckas förena horisontaliseringens logik med en strävan att upprätthålla kunskapshierarkier i form av legitima sanningsanspråk. Kommunikation är inte lätt i ett sådant landskap, och för att en sista gång hänvisa till Anna Soveris text: personliga berättelser har här större genomslagskraft än traditionell kunskapskommunikation.

Utmaningen för organisationer som THL och andra hälsovårdsmyndigheter är mer än given. Den förändrade kommunikationsstrategin syntes redan i hur HPV-vaccinet lanserades (<http://tyttojenjuttu.fi>), där faktabeskrivning får ge utrymme för livsberättelsers annorlunda logik.

Liksom alltid när det pågår en kamp av något slag: spännande tider.

Mikael Lindfelt, Professor i systematisk teologi, Åbo Akademi

